

SARAYBOSNA, 1941-1945

HİTLER AVRUPASI'NDA

Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler

EMILY GREBLE

Tarihçi Kitabevi Yayınları: 95
Genel Yayın Yönetmeni
Necip Azakoğlu

Editör : Necip Azakoğlu
Sayfa ve Kapak Tasarım : Tarkan Togo
Çeviren : Ebru Sürmeli
Özgün Adı: Sarajevo, 1941-1945 Muslims, Christians, and Jews in
Hitler's Europe
Özgün Baskı: Cornell University Press, 2011
Tarihçi Kitabevi'nde Birinci Baskı: Mart 2016

Boyutlar: 13.5 x 21 cm
Sayfa sayısı: 512

Baskı ve Cilt:
İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri
Çobançeşme Mah. Altay sok. No:8 Yenibosna
BAHÇELİEVLER - İSTANBUL
Sertifika no: 10614

ISBN: 978-605-4534-88-3

© Yayın hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Tarihçi Kitabevi'ne aittir. Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Tarihçi Kitabevi
www.tarihcikitabevi.com

Moda Caddesi No: 104/A Moda / KADIKÖY-İSTANBUL
Tel: 0 216 418 68 86
GSM: 0 530 370 74 11
E- posta: info@tarihcikitabevi.com

Emily Greble lisans-üstü eğitimini Stanford Üniversitesi Doğu Avrupa Tarihi bölümünde tamamladı. Doktora derecesini de aynı bölümde aldı.

Greble, Modern Doğu Avrupa tarihi ve Balkanlar tarihi üzerine uzmanlaşmıştır. Araştırma ve eğitim hedefi Avrupada İslam, iç savaş, sosyal dönüşüm ve Osmanlı sonrası dönemdir.

Şu sıralar, çeşitli kurumlardan destek aldığı bir kitap projesi üzerine çalışmaktadır. Kitabın konusu, Avrupa'nın kıyısında Müslümanlar: Balkanlar'da Avrupalı İslamiyet'in Oluşması 1878-1946.

Boşnakça, Hırvatça, Sırpça dillerini akıcı şekilde konuşabilen Greble, Fransızca, Almanca ve Çekçeyi de okuma becerisine sahiptir.

2015 yılında NY Şehir Üniversitesi'nin "Üstün Fakülte Üyesi Başkanlık Ödülü" nü kazanan Profesör Greble, halen New York Şehir Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

Harita ve Resim Listesi	8
Teşekkürler	9
Büyük Arşivlerin Listesi	15
Kullanılan Dil ve Yabancı Terimlerle Alakalı Notlar	17
ŞEHRİN SINIRLARI: Çok Kültürlülük ve Saraybosna	21
1. Savaşın Eşiğinde bir Şehirden Portreler	73
2. Özerklikten Taviz Veriliyor: Nazi İşgali ve Ustaşa Rejimi	115
3. Din Değişirme ve Suça Ortaklık: Ülkenin Etnik Temizliği	175
4. Kimlikler Arasında: Cemaati Birbirine Bağlayan İnce Bağlar	233
5. Yeni Avrupa Düzeninin İnkilemleri: Müslüman Sorunu ve Yugoslavya İç Savaşı	287
6. Bir İsyanın Oluşum Aşaması	345
7. Son Aylar: Topyekün Savaştan Komünist Zaferine	399
8. Sıcakkanlı Kent: Savaş Zamanı Saraybosnası'nda Cemaat ve Kimlik	457
KAYNAKÇA	487
DİZİN	507

HARİTA VE GÖRSELLER

Haritalar

1- Savaşlar arası Yugoslavya, 1918-41	38
2- Saraybosna, 1942 civarı	108
3- Hırvatistan Bağımsız Devleti, 1941-45	119

Görseller

1. Savaş zamanı Saraybosna'dan kartpostal	110
2. Saraybosna manzarası, 1941 civarı	111
3. Alman bombalaması sırasında Yahudi sinagogunun yıkımı, Nisan 1941	118
4. Başçarşı, 1941 civarı	153
5. Başpiskopos Ivan Šaric' ve Alman askerleri, Saraybosna kent merkezi	164
6. Yahudi zorunlu işçi taburu Saraybosna'da çalışıyor, 1941 civarı	218
7. Saraybosna sokaklarında mülteciler, 1942 civarı	265
8. Hancar Tümenindeki askerler (Bosna Müslüman Waffen SS birimi)	326
9. Müttefik bombalamasının Saraybosna'da yarattığı yıkım, 1943 sonbaharı	347
10. Dehşet evinin boşaltılması, Nisan 1945	425
11. Luburic' dehşetinin kurbanları, 28 Mart 1945	433
12. Vladimir Peric' (Valter) cenaze töreni, 19 Nisan 1945	442
13. İşçi Bayramı kutlamaları, 1 Mayıs 1945	444

ÖNSÖZ

1941 Nisanında Saraybosna Nazilerin eline geçti. Kent böylece, Bosna'nın diğer kısımlarıyla birlikte, ultra nasyonalist Hırvat Ustaşa rejimi tarafından yönetilen en acımasız Nazi uydu devletlerinden biri olan, Hırvatistan Bağımsız Devleti'ne bağlanmış oldu. Bu işgal Saraybosna'nın son derece kozmopolitan kültürüne bir dizi olağanüstü zorluk dayattı. Kentsel bilinç açısından, bu zorluklar arasında insanî ve siyasi buhranlar ve milli kimlikler arasında gerilim bulunuyordu. İlk kez Emily Greble'nin kitabında ayrıntılı ele alındığı şekilde, kentin kompleks dini (Katolik, Ortodoks, Müslüman, Yahudi) ve etnik (Hırvat, Sırp, Yahudi, Bosna Müslümanı, Roman ve birkaç başka ulusal azınlıklar) mozaigi, Ustaşa rejiminin “Sırp, Yahudi ve Romanlara” –bu çok dinli ortamdaki çekişmeli kimlik kategorilerine- yönelik vahşi saldırıları altında parçalanmaya ve kentin en temel geleneklerini yıkmaya başladı. Üstelik bu farklı etnik ve dini gruplar arasında ittifak da yoktu: Katolik Hırvatlardan bazıları Ustaşa rejiminden nefret ederken, diğerleri rejimle birlikte iktidara yükseldiler; Müslümanlar savaş sonrası dünyada en iyi konuma nasıl geleceklerine dair tartıştılar. Bazılarıysa Hitler ile şanslarını denemeye karar verip sonu kötü biten Müslüman Waffen SS'e katıldılar.

Zaman içerisinde bu merkezci güçler, Komünist Partizanlar, Çetnikler (Sırp milliyetçileri), Ustaşalar ve bir dizi nispeten küçük başka grup arasında çıkan Yugoslav iç savaşıyla daha da karmaşık hale geldi. Saraybosna'da askeri çatışmanın olmaması, Greble'e bu sivil anlaşmazlığı farklı açılardan inceleme fırsatı verirken, insanî buhranların sivil gerilimleri nasıl etkilediğini ve majinalize grupların değişen siyasî sistem içerisinde nasıl siyasi güç arayışına girdiğini açıklığa kavuşturmasını sağlıyor. Bu kitabın sayfaları dramla dolu: savaşın son günlerinde, kazanma şansları kalmadığını anlayan Ustaşa liderleri yurt dışına kaçmadan önce şehri bir mezbahaya çevirdiler. 1945 Nisanında Komünist Partizanların gelişi, kent halkı tarafından ihtiyatla yaklaşılan yeni bir devrimsel dönemin başlangıcı oldu. Kitabın başından sonuna Greble kent liderlerinin aldığı, imkânsız da olsa, kentin çeşitli yapıdaki halkının uzun zamandır birlikte yaşamasını sağlayan kültürel ve dinî çoğulculuğu korumaya yönelik önlemlerin üzerinde bilhassa duruyor.

ŞEHRİN SINIRLARI

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE SARAYBOSNA

Birinci Dünya Savaşı'nı ve Avrupa imparatorluklarını yerle bir eden bir dizi olayı başlatan Arşidük Franz Ferdinand'ın bir genç tarafından vurulduğu Haziran 1914'deki o vahim günden beri Saraybosna, Avrupa düzeninin yıkılışını temsil etmektedir. Ayrıca sonrasında gelen onlarca çalkantılı yıl şehrin önemine gölge düşürmesin diye, 1990'lı yıllarda Saraybosna kuşatması dünyayı şok edip Avrupa'nın şiddet dolu mazisinin kapandığı yanılsamasını yıktığında, uluslararası spot ışıkları tekrar Bosna'nın başkentine çevrildi.

Ne var ki kısa yirminci yüzyıl söz konusu olduğunda Saraybosna, bu tür şiddet dolu imlerden birden fazlasını kapsamaktadır. Tarihin çok sayıdaki ironisinden birinde, Yugoslavya'nın parçalandığı yıllarda şehir, hoşgörü, çeşitlilik ve Avrupa'nın karanlık yüzyılında barışın yaşadığı eşsiz bir yer olarak ün kazandı. Gerçekten de şehir,

Yugoslavya'da şekillenen her şeyin ayırıcı özelliği, çok kültürlülüğün en iyi halinin sembolü oldu. Saraybosna, hepsi de zengin bir yerel tarihe ve bölge içerisinde güçlü bağlantılara sahip Müslüman, Katolik, Ortodoks, Sırp ve Yahudi cemaatlerinin merkeziydi. Şehrin uluslararası itibarı güncel kültür, seyahat filmleri ve en önemlisi, 1984 Kış Olimpiyatları merasimiyle pekişti; karın dokunduğu cami, kilise ve sinagog görüntüleri, çokluk ve çokkültürlü bir gelecek umudu uyandırmıştı.

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupası üzerine yazdığı epik tarihte Tony Judt, çok kültürlü Avrupa “savaş, işgal, sınır düzenlemeleri, sınırdışılar ve soykırım yüzünden paramparça olurken,” Yugoslavya’da, özellikle de Saraybosna’da bir şeylerin ayakta kalmış olmasına seviniyordu. “Kendine özgü kısıtlı ölçeğiyle Boşnak başkenti gerçekten de kozmopolitan bir kentti” diye yazıyordu Judt. “Bir zamanlar Orta Avrupa’nın ve Doğu Akdeniz’in gururu olan, çoklu etnik grup ve dil barındıran ekümenik kent merkezlerinin belki de sonucusuydu.”¹ Saraybosna’nın belirgin şekilde çoğulcu kültürünün, I. Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkımdan sağ kurtulmuş olmasının kayda değer nitelikte olduğu; II. Dünya Savaşı’nda yaşanan soykırıma ve savaşa rağmen varlığını korumasının, hatta canlanmasının sıradışı olduğu söylenebilir. Bu kitap, bu çok kültürlü kentin 1940’larda Avrupa’yı kasıp kavuran felaketler sırasında nasıl ayakta kalmayı başardığını anlatmayı hedeflemektedir.

Nisan 1941’de Yugoslavya, Mihver devletler tarafından istila ve işgal edildi. Saraybosna da, Bosna’nın tamamı

1 Tony Judt, *Postwar: Europe since 1945* (New York: Penguin, 2005), 8-9 ve 684.

gibi, en gaddar Nazi uydu devletlerinden biri olarak bilinen, çoğunlukla NDH adıyla anılan Hırvatistan Bağımsız Devleti'yle birleşti (Nevazisna Dražava Hrvatska). NDH, aşırı milliyetçi Hırvat Ustaşa rejiminin yönetimi altındaydı, başkenti Zagreb'di². Genelde gerici Roma Katolik siyasetiyle özdeşleştirilmesine rağmen Ustaşa rejimi, Hırvat ulusunu iki inancın birleşiminden oluşturan bir milli ideoloji benimsemişti, –Katoliklik ve İslam. Bu, Saraybosna açısından önemli sonuçlar doğurdu. Yugoslavya'da Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin, İslam Cemiyeti'nin geleneksel makamı olan (Islamska vjerska zajednica) Saraybosna, NDH'deki Müslüman topluluğun kültürel, siyasi ve dini başkenti olarak gösterildi. Dahası, Alman işgal komutasının bölgesel merkezi olan kent, Avrupa eyaletler sisteminde Bosna'nın konumu ve Hitler Avrupası'nda İslam'ın yeri üzerine tartışmaların merkezi haline geldi. Ayrıca Bosna'daki ulaşım ve iletişim sistemlerinin önemli bir kavşak noktası olan Saraybosna, Yugoslavya sivil çatışmalarında güç mücadelesi veren silahlı direnişlerin de öncelikli hedefi oldu –bunlar arasında en ünlüsü, Nisan 1945'te şehri kurtaran ve özgürlüğüne kavuşturan Tito'nun Komünist Partizanları'ydı.

Saraybosna'nın savaş dönemindeki jeopolitik konumu, bu yüzden faşizm, milliyetçilik ve komünizmin ideolojik güçleriyle etkileşime giren farklı topluluklar ve gelenekler

2 “Ustaşa” ifadesinin çoğulu olarak, akademik yazında geleneksel olmayan bir yaklaşım benimsedim ve kelimenin Hırvat dilindeki çoğul biçimlerinden biri yerine –*Ustase* ya da *Ustasi*- “Ustaşalar”ı kullandım. Bu seçim, savaş sırasında Bosna'da faaliyet gösteren diğer tanınmış siyasi hareketlerin ingilizceleştirilmiş biçimleriyle de gramer uyumu sergilemektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Eski Yugoslavya'nın arşivleri, bölgenin tarihi kadar karmaşık bir yapıya sahip. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tito hükümeti, cumhuriyetleri (Sırbistan, Bosna ve Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ ve Makedonya) kendi arşivlerini oluşturma ve korumaları yönünde cesaretlendirdi. Bu da savaşla alakalı kayıtların farklı kurumlara dağıldıkları anlamına geliyor. Devlet, Ustaşa hükümetiyle alakalı belgeleri Hırvatistan ve Bosna'daki arşivlere dağıttı. Ülkenin sosyalist kökleriyle alakalı malzemeyi toplamak üzere yeni arşivler yarattı; günümüzde Historijski Muzej Bosne i Hercegovine (Bosna-Hersek Tarih Müzesi), Muzej Revolucije (Devrim Müzesi) gibi. Benzer şekilde, Almanların savaş dönemine ilişkin belgeleri de bir yerde toplanmak yerine Yugoslavya, Almanya ve ABD'ne dağıldı.

Yugoslavya'nın 1991'deki dağılmasının ardından halef devletlerin her biri kendi tarihiyle alakalı belgelerde hak iddia ettiklerinde, arşiv malzemeleri bir kez daha elden ele dolaştı. Saraybosna ile alakalı belgeler de savaş kurbanı oldular. Saraybosna'yı mahveden kuşatma sırasında (1992-1995) kentteki kütüphanelerin, müzelerin ve arşivlerin büyük kısmı, ağır bombardıman ve yangın nedeniyle yok oldu. Bir avuç fedakar arşiv görevlisi, toplayabildikleri kadarını, kentin dört bir yanındaki mahzenlerde ve depolarda sakladılar. Savaştan sonra toplanan bu belgeler (ya da bir kısmı), arşivler yeterli ödeneğe

ya da belgeleri koyacak yere sahip olmadıkları için, dağınık kaldılar. Araştırmacıların şansına arşiv görevlileri, bunları on sene önce koydukları yerleri inanılmaz bir şekilde hatırlıyorlardı. Bir arşiv görevlisi beni, mülteci barınma evlerinin yanındaki bir deponun ikinci katında “dosyalanan” Narodna Uzdanica'nın kadın komitesinin tutanak ciltlerine götürdü. Bir diğer görevli, bütün II. Dünya Savaşı koleksiyonunu içeren işaretli kutularla dolu, düşük tavanlı küçük odalarıyla karanlık zemin katın koridorlarında bana rehberlik etti. Kendilerini tarihin hizmetine adayan bu görevliler olmasaydı, Bosna hakkında araştırma yapmak imkânsız olacaktı ve bu yüzden hepsine büyük şükran borçluyum.

Bölgenin karmaşık tarihi yüzünden, Saraybosna'nın geçmişiyile alakalı yaptığım araştırmada yedi büyük arşivde, elliden fazla arşiv koleksiyonunda çalışmak zorunda kaldım. Arşivlerin her birinin kendine özgü malzeme toplama ve sınıflandırma yöntemi vardı ve bu da, zaman zaman dipnotların sistemli bir intiba uyandırmasına neden olabiliyor. Örnek olarak Zagreb'deki Hırvatistan Milli Arşivleri, Batı Avrupa normlarına uygun şekilde düzenlenmişti; koleksiyonların ayrıntılı envanterleri vardı ve belge, tarih ve numarasına göre sıralanmıştı. Bazı Bosna arşivleri bu modeli takip etmeyi hedefliyorlar. Ancak savaşın ve kaynakların getirdiği sınırlamalar nedeniyle, bütün koleksiyonların nitelik ve nicelikleriyle alakalı büyük farklılıklar mevcut. Bazı koleksiyonların yalnızca bir, başkalarının binlerce kutusu var. Bu araştırma için incelenen koleksiyonların çoğunun, savaşla alakalı beş ila on bir kutusu vardı. Bunlardan birkaç tanesinin belgelerin numaralarına göre dizildiği ve kutularda düzenlendiği ayrıntılı envanteri mevcuttu. Maalesef büyük koleksiyonlardan bir kısmının kataloğu yoktu ve notlarımda, idareten bir ipile tutturulan yerel mahkeme kararlarında olduğu gibi (Sudbeni Stol), yalnızca bir kutu numarasına ve tarihe gönderme yapabiliyorum. Belgelerden alıntı yaparken, mümkün olduğunca kesin bilgi vermeye çalıştım.

ABiH- Arshiv Bosne i Hercegovine (Bosna ve Hersek Arşivleri)

Društvo Crveni Hriž (Kızılhaç Cemiyeti)

Državno Ravnateljstvo za Gospodarstvenu Ponovu (Ekonomik

KAYNAKÇA

- Yenilenme Hükümet Şubesi)
Državno Zastupništvo u Sarajevu (Saraybosna Savcı Ofisi)
Hrvatsko Kulturno Društvo Napredak (Hırvat Kültür Cemiyeti
Napredak)
Javni Ured Rada Sarajevo (İş ve Çalışma Bürosu, Saraybosna)
Narodna Pozorište Sarajevo (Saraybosna Milli Tiyatrosu)
Poglavnikovo Povjereništvo Sarajevo (Saraybosna Poglavnik Ve-
killeri Bürosu)
Povjerenstvo za Radnje Drž. Hrv. –Sarajevo (Hırvatistan Devleti
Depoları Komisyonu, Saraybosna)
Prosvjeta Kulturno Društvo (Prosvjeta Kültür Cemiyeti)
Riznično Upraviteljstvo Ured za podržavljeni Imetak (Hazine Ba-
kanlığı, Devlet El Konulan Mallar Bürosu)
Sudbeni Stol (Yerel mahkemeler; belgeler arasında aynı zamanda
ilçe mahkemelerinin kayıtları da bulunuyor, *kotarski sud*)
Ured za kolonizaciju –Sarajevo (Sömürge Bürosu, Saraybosna)
Vrhovni Šerijatski Sud (Yüksek Şeriat Mahkemesi)
Zbirka NOR-a Okružni Komitet KPJ Saraybosna (Yugoslav Ko-
münist Partisi Bölge Komitesi)
Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i nji-
hovah pomagača za BiH (Bosna-Hersek İşgalcilerinin ve İşbir-
likçilerinin Savaş Suçlarının Belirlenmesi için Toprak Komis-
yonu)
Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine (Bosna-Hersek Toprak
Müzesi)
*ARIZBiH –Arhiv Rijaseta Islamske Zajednice Bosne i Hercegovine
(Bosna-Hersek İslam Cemiyeti Arşivleri)*
Ulema Medžlis (Reis-ül Ulema Danışmanları Meclisi)
*HDA- Hrvatski dr žavni arhiv (Hırvatistan Devlet Arşivleri),
Žagreb*
Ministarstvo Nardone Prosvjete NDH (Hırvatistan Bağımsız
Devleti Milli Eğitim Bakanlığı)
Ministarstvo pravosuda i bogoštovlja NDH (Hırvatistan Bağım-
sız Devleti Hukuk ve Din Bakanlığı)
Ministarstvo Unutrašnjih Poslova NDH (Hırvatistan Bağımsız
Devleti İçişleri Bakanlığı)

HM- Historijski Muzej Bosne i Hercegovine (Historical Museum of Bosnia and Herzegovina)

Četnička grada (Çetnik Belgeleri)

Ustaška grada (Ustaşa Belgeleri)

Ustaška Nadzorna Služba (Ustaşa Denetim Hizmetleri)

Zbirka Fotografija, fond NOB [Narodne Oslobodilačke Borbe]
(Fotoğraf koleksiyonu, Milli Özgürleşme Mücadelesi)

Hoover Enstitüsü Arşivi

Heinrich Himmler Evrakı

Jozo Tomasevich Evrakı

IAS- Istorijski Arhiv Sarajevo (Saraybosna Kenti Tarihi Arşivleri)

Društvo Hrvatski Katoličkih Žena u Sarajevu (Saraybosna Hırvat Katolik Kadınları Cemiyeti)

Društvo Hrvatskih Katoličkih Muževa (Hırvat Katolik Erkekler Cemiyeti)

Državno Ravnateljstvo za Gospodarstvenu Ponovu (Ekonomik Yenilenme Hükümet Şubesi)

Gradsko Poglavarstvo (Hükümet Binası/Belediye İdaresi)

Hrvatski Crveni Križ (Hırvatistan Kızılhaçı)

Hurijet

Kotarsko Nadzorništvo Narodne Zaštite u Sarajevu (Saraybosna Milli Güvenlik Bölge Bürosu)

Muslimansko Društvo "Jediler" (Jediler Müslüman Cemiyeti)

Muslimansko Kulturno i Humanitarstvo Društvo "Bratstvo" (Müslüman Kültür ve Yardım Cemiyeti Bratsvo)

Muslimansko Humanitarno Društvo "Narodna Uzdanica" (Narodna Uzdanica Müslüman Kültürel Cemiyeti)

Ostavština Abdullah Bušatlića (Abdullah Bušatlić'in şahsi koleksiyonu)

Ostavština Borivoja Jevtića (Borivoje Jevtić'in şahsi koleksiyonu)

Ostavština Fehima Spaha (Fehim Spaho'nun şahsi koleksiyonu)

Ostavština Hamdije Kreševljakovića (Hamdije Kreševljakovića'nın şahsi koleksiyonu)

Riznično Upraviteljstvo Ured za podržavljeni imetak (Hazine Şubesi, Hükümet Tarafından El Konulan Mallar Bürosu)

KAYNAKÇA

Ured za upravljanje židovskim nekretninama (Yahudi Malları İdaresi
Bürosu)

Zbirka Varia (Miscellaneous Koleksiyonu)

USHMM- ABD Yahudi Soykırımı Anıtsal Müzesi Arşivi

Gazeteler ve Dergiler

Bratstvo

El-Hidaje

Gajret Kalendar

Glasnik Islamske Vjerske Zajednice

Glas Pravoslavlja

Hrvatska Misao

Jugoslovenska Pošta

Kalendar Bratstvo

Kalendar Svetog Ante

Katolički Tjednik

Napredak –Kalendar

Narodna Uzdanica –Kalendar

Narodna Jedinstvo

Novi Behar

Novi Istočnik

Oslobodenje

Osvit

Pregled

Sarajevski Novi List

Službeni List

Vrhbosna

Basılı Birincil Kaynaklar

Almirli, Jaša, ed. *Živi i Mrtvi: Razgovori sa Jevrejima*. Belgrad: S. Mešić, 2002.

The Cetniks, A Survey of Cetnik Activity in Yugoslavia, Nisan 1941-Temmuz 1944. Müttefik Kuvvetleri Karargâhı, Eylül 1944.

Danon, I. Cadik "Braco". *Sasećeno stablo Danonovih, sećanje na Jasenovac*, Belgrad: S. Mešić, 2000.

- Dedijer, Vladimir. *The War Diaries of Vladimir Dedijer*. Cilt 2. Ann Arbor: Michigan Üniversitesi Yayinevi, 1990.
- _____. ed. *Proterivanje Srba sa ognjišta 1941-1944, Svedoćanstva*. Belgrad: Prosveta, 1990.
- Gaon, Aleksandar, ed. *Mi smo preživeli: Jevreji o Holokustu*. Belgrad: Jevrejski Istorijski Muzej, 2001.
- Horvat, Joža ve Štambuk, Zdenko. *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*. Zagreb: Štamparija Rozankowski, 1946.
- Huseinović, I. Ve Dž BAbić. *Svjetlost Europe u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Buybook, 2004.
- Jevtić, Borivoje, *Izabrana Djela*. Ciltler 1-3, Saraybosna: Svjetkost, 1982.
- _____. *Sarajevski Atentat*. Sarajevo: Štamparija i izd. Petra N. Gakovića, 1924.
- Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948 godine*. Belgrad: Savezni zavod za statistiku, 1951.
- Korkut-Spaho, Muniba ve Safija Šiljak, ed. *Mlade muslimanke, Svjedočena i Sjećanja*. Saraybosna: Mladi Muslimani, 1999.
- Krišto, Jure, ed. *Katolička Crkva i Nezavisna Država Hrvatska, Dokumenti*. Zagreb: Hrvatski Institut za Povijest, 1998.
- Nametak, Alija, *Sarajevski Nekrologij*, Zurich: Bošnjački Institut ve Nakladni Zavod Globus, 1994.
- Popis Stavovništva, 31. Marta 1931*. Belgrade: Opšta državna statistika, 1931.
- Sindik, Dušan, ed. *Sećanja Jevreja na logor Jasenovac*. Belgrade: Savez Jevrejskih opština, 1972.
- Spomenica pravoslavnik sveštenika –zrtava fašističkog terora i palih u narodnooslobodilačkoj borbi*. Belgrade: Savez udruženja pravoslavnik sveštenstva FNRJ, 1960.
- Vukmanović-Tempo, Svetozar. *Revolucija koja teče, Memoari*. Zagreb: Globus, 1982.
- West, Rebecca. *Black Lamb, Grey Falcon: A Journey through Yugoslavia*. New York: Viking, 1941.
- Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih Narodna*. Belgrade: Vojnoistorijski Institut, 1949-72.

- Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske*. Zagreb: Narodne 1941-44.
- Zločini na jugoslovenskim proslorima u prvom i drugom svetskom ratu, *Zbornik Dokumentata*, Belgrade: Vojnoistorijski Institut, 1993.

Alıntı Yapılan İkincil Kaynaklar

- Ademović, Fadil. *Novinstvo i Ustaška Propoganda u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Sarajevo: Media Center, 2000.
- Albahari, Nisim et al. Ed. *Sarajevo u Revoluciji*. Cilt. 1-4. Sarajevo: Istorijski Arhiv Sarajevo, 1976-81.
- ,ed., *Sarajevo u socijalističkoj Jugoslaviji*, Cilt 1. Sarajevo: Istorijski Arhiv Sarajevo, 1988.
- Alexander, Stella. *Church and State in Yugoslavia since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Alić, Dijana ve Maryam Gusheh. "Reconciling Nationalist Narratives in Socialist Bosnia and Herzegovina: The Bašaršija Project, 1948-1953." *Journal of the Society of Architectural Historians* 58, no.1 (Mart 1999); 6-25.
- Allcock, John. *Explaining Yugoslavia*. New York: Columbia University Press, 2000.
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections of the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso, 1991.
- Anderson, Margaret Lavinia. "Historiographical Review: The Limits of Secularization: On the Problem of the Catholic Revival in Nineteenth-Century Germany." *Historical Journal* 38, no.3 (1995): 647-670.
- Antonić, Zdravko et al., ed. *Pokrajinsko savjetovanje KPJ za Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo: Institut za Istoriju, 1983.
- Auty, Phyllis. *Tito: A Biography*. Harmondsworth, U.K.: Penguin, 1974.
- Balić, Emily Grebe. "When Croatia Needed Serbs: Nationalism and Genocide in Sarajevo (1941-1942)." *Slavic Review* 68, n.1 (İlkbahar 2009); 116-137.
- Banac, Ivo. *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, Ithaca: Cornell University Press, 1984.

- Banac, Ivo ve Katherine Verdery, ed. *National Character and National Ideology in Interwar Eastern Europe*, New Haven: Yale Center for International and Area Studies, 1995.
- Bartov, Omer. "The Roots of Modern Genocide: On the Macro- and Microhistory of Mass Murder." *The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective*, ed. Robert Gellately ve Ben Kiernan. New York: Cambridge University Press, 2003.
- Barun, Anđelko. *Svjedoci i učitelji, povijest franjevacu Bosne Srebrene*. Sarajevo: Svjetlo Riječi, 2003.
- Batinić, Jelena. "Gender, Revolution and War: The Mobilization of Women in the Yugoslav Partizan Movement during World War II." PhD. Tartışması. Stanford University, 2009.
- Bavčić, Uzeir. "Merhamet" (1913-2003). Sarajevo: Muslimansko Dobrotvorno Društvo, "Merhamet" Sarajevo, 2003.
- Behmen, Omer, ed. *Mladi Muslimani 1939-1999*. Cilt 1. Saraybosna: Mladi Muslimani, 2001.
- Bejtić, Alija. "Ali-pašina Mahala u Sarajevu." *Prilozi Instituta za Istoriju* 2 (1966): 19-58.
- Biondich, Mark. "Religion and Nation in Wartime Croatia: Reflections on the Ustaša Policy of Forced Religious Conversions, 1941-1942." *Slavonic and East European Review* 83, no. 1 (Ocak 1995): 71-116.
- _____. *Stjepan Radić, the Croatian Peasant Party and the Politics of Mass Mobilization, 1918-1928*. Toronto: University of Toronto, 2000.
- Bjork, James. *Neither German nor Pole: Catholicism and National Indifference in a Central European Borderland*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2008.
- Blackbourn, David ve James Retallack, ed. *Localism, Landscape, and the Ambiguities of Place: German-Speaking Central Europe, 1860-1930*. Toronto: University of Toronto Press, 2007.
- Bojić, Mehmedalija. *Historija Bosne i Bošnjaka (VII-VV vijeka)*. Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2001.
- Bokovoy, Melissa K. *Peasants and Communists: Politics and Ideology in the Yugoslav Countryside, 1941-1953*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1988.

- Boym, Svetlana. *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books, 2001.
- Braude, Benjamin. "Foundation Myths of the Millet Sistem." *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, ed. Benjamin Braude ve Bernard Lewis. New York: Holmes and Meyer, 1982.
- Breuilly, John. *Nationalism and the State*. Chicago: University of Chicago Press, 1994.
- Bringa, Tone. *Being Muslim the Bosnian Way*. Princeton: Princeton University Press, 1995.
- Brint, Steven. "Gemeinschaft Revisited: A Critique and Reconstruction of the Community Concept." *Sociological Theory* 19, no.1 (Mart 2001): 1-23.
- Brubaker, Rogers. *Ethnicity without Groups*. Cambridge, Mass. Harvard University Press, 2004.
- _____. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. New York: Cambridge University Press, 1996.
- Brubaker, Rogers, Margit Feischmidt, Jon Fox ve Liana Grancea. *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton: Princeton University Press, 2006.
- Bryant, Chad. "Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939-1946." *Slavic Review* 61, no.4 (Kış 2002).
- _____. *Prague in Black: Nazi Rule and Czech Nationalism*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2007.
- Brynjar, Lia. *The Society of the Muslim Brothers in Egypt: The Rise of an Islamic Mass Movement 1928-1942*. Ithaca: Ithaca Press, 2006.
- Bugge, Peter. "The Making of a Slovak City: The Czechoslovak Renaming of Pressburg/Pozsony/Prešporok, 1918-1919." *Austin History Yearbook* 35 (2004): 205-227.
- Burrin, Phillipe. *France under the Germans: Collaboration and Compromise*. Janet Lloyd çevirisiyle. New York: New Press, 1993.
- Case, Holly. *Between States: The Transylvanian Question and the*

- European Iden during WWII*. Stanford: Stanford University Press, 2009.
- Clark, Christopher ve Wolfman Kaiser, ed. *Culture Wars: Secular-Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Colić, Mladen. *Takozvana Nezavisna Država 1941*. Belgrad: Delta-Pres, 1973.
- Deák, István, Jan T. Gross ve Tony Judt, ed. *The Politics of Retribution in Europe: World War II and its Aftermath*. Princeton: Princeton University Press, 2000.
- Djilas, Milovan. *Tito: The Story from Inside*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1980.
- Donia, Robert. *Islam under the Double Eagle: The Muslims of Bosnia and Hercegovina, 1978-1914*. Boulder: East European Monographs, 1981.
- . *Sarajevo: A Biography*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006.
- Donia, Robert ve John Fine. *Bosnia and Hercegovina: A Tradition Betrayed*. New York: Columbia University Press, 1994.
- Dragostinova, Theodora. "Speaking National: Nationalizin the Greeks of Bulgaria, 1900-1939." *Slavic Review* 67, no. 1 (Ílkbahar 2008); 154ff-181.
- Dulić, Tomaslav. *Utopias of Nationa, Local Mass Killing in Bosnia and Herzegovina, 1941-1942*. Stockholm: Elanders Gotab, 2005.
- Etzioni, Amitai. "Creating Good Communities and Good Societies." *Contemporary Sociolgy* 29, no. 1 (Ocak 2000) 188-195.
- Filandra, Šaćir. *Bošnjačka politika*. Saraybosna: IP Sejtarija, 1998.
- Finci, Moni "O hapšenju komunista i otkrivanju tehnike pokrajinskog komiteta u Sarajevu, krajem Juna 1941. Godine." *Prilozi institut za Istoriju* 19 (1982).
- _____. "O socijalnoj i političkoj diferencijaciji među sarajevskim jevrejima u razdoblje 1918-1941." *Prilozi Institut za Istoriju* 18 (1981).
- Fine, John V. A. *When Ethnicity Did Not Mattter in Balkans: A Study of Identity in Prenationalist Croatia, Dalmatia, and Sla-*

- vonian in the Medieval and Early Modern Periods*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006.
- Ford, Kirk. *OSS and the Yugoslavian Resistance, 1943-1945*. College Station: Texas: A&M University Press, 1992.
- Fox, Edward Whiting. *History in Geographic Perspective, the Other France*. New York: Norton, 1971.
- Frampton, Kenneth. "Prospects for a Critical Regionalism." *Perspecta* 20 (1983): 147-162.
- Freidenreich, Harriet Pass. *The Jews of Yugoslavia: A Quest for Community*. Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1979.
- Friedman, Francine. *The Bosnian Muslims, Denial of a Nation*. Boulder: Westview, 1996.
- Gavran, Ignacije. *Lucerna Lucens? Odnos vrhbosanskog ordinarijata prema Bosanskim Franjevcima (1881-1975)*. Visoko: Nadlada pisceva, 1978.
- Gavranović Berislav. *Uspostava redovite katoličke hijerarhije u Bosni i Hercegovini 1881. Godine*. Belgrad: Popović, 1935.
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell, 1982.
- Gigova, Irina. "Writers of the Nation: Intellectual Identity in Bulgaria, 1939-1953." PhD. Konusu, University of Illinois, 2005.
- Gildea, Robert. *Marianne in Chains: Daily Life in the Heart of France during the German Occupation*. New York: Metropolitan Books, 2002.
- Glenny, Misha. *The Balkans, Nationalism, War, and the Great Powers, 1804-1999*. New York: Penguin, 1999.
- Goldstein, Ivo, ed. *Antisemitizam, Holocaust, Antifašizam*. Zagreb: Židovska općina Zagreb, 1996.
- Grijak, Zoran. *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*. Zagreb: Hrvatski Institut za Povijest ve Vrhbosanska nadbiskupija, 2001.
- Gross, Jan. *Neighbours: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne, Poland*. Princeton University Press, 2001.
- Gumz, Jonathan. "German Counterinsurgency Policy in Independent Croatia, 1941-1944." *Historian* 61 (Sonbahar 1998): 33-50.

- Hadžibegović, Iljas. *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*. Sarajevo: Institut za Istoriju u Sarajevu, 2004.
- Hadžijahić, Muhammed. "Bosanski Romi 1941-1942." *Naše teme* 7-8 (1984): 1313-1323.
- _____. *Od tradicije do identiteta*. Zagreb: Islamska Zajednica Zagreb, 1990.
- Hanebrink, Paul. *In Defence of Christian Hungary: Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890-1944*. Ithaca: Cornell University Press, 2006.
- Hasanbegović, Zlatko. *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Jugoslavije 1929-1941*. PhD konus. University of Zagreb, 2009.
- _____. *Muslimani u Zagrebu, 1878-1945*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2007.
- _____. "O pokušajima donošenja Ustava Islamske Vjerske Zajednice u Nezavisnoj Državi Hrvaskoj." *Časopis za suvremenu povijest* 27, no.3 (1995): 75-90.
- Hawkesworth, Celia, Muriel Heppell, ve Harry Norris, ed. *Religious Quest and National Identity in the Balkans*. Londra: Palgrave, 2001.
- Hehn, Paul N. *The German Struggle against Yugoslav Guerillas in World War II*. Boulder: East European Monographs, 1979.
- Herzfeld, Michael. *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State*. 2. Ed. New York: Routledge, 2005.
- Hnilicka, Karl. *Das Ende auf dem Balkan: 1944-45*. Musterschmidt: Göttingen, 1970.
- Hoare, Marko Atila. *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia: The Partisans and the Chetniks, 1941-1943*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- _____. *The History of Bosnia from the Middle Ages to the Present Day*. Londra: Saqi, 2007.
- _____. "Whose is the Partisan Movement?" Serbs, Croats, and the Legacy of a Shared Resistance." *Journal of Slavic Military Studies* 15. No. 4 (Aralık 2002): 24-41.
- Hobsbawn, Eric, ve Terence Ranger, ed. *The Invention of Tradition*. New York: Cambridge University Press, 1992.

- Hory, Ladislaus ve Martin Broszat. *Der Kroatische Ustascha-Staat 1941-1945*. Stuttgart: Deutsche Verlags-anstalt, 1964.
- Imamović, Mustafa. *Historija Bošnjaka*. Saraybosna: Preporod, 1998.
- _____. *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*. Saraybosna: Magistat, 2003.
- İšek, Tomislav. *Mjesto i uloga HKD Napredak u kulturno životu Hrvata i Hercegovine*. Saraybosna: Institut za Istoriju, 2004.
- Ivanov, Mario. *Ustaško-domobranski pokret: Od nastanka do travnja 1941*. Godine. Zagreb: Školska, Knjiga, 2006.
- Jelić-Butić, Fikreta. *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1978.
- Jelinek, Yeshayahu A. "Bosnia-Herzegovina at War: Relations between Moslems and non-Moslems." *Holocaust and Genocide Studies* 5, no.3 (1990): 275-292.
- _____. "Nationalities and Minorities in the Independent State of Croatia." *Nationalities Papers* 8, no. 2 (Sonbahar 1980): 195-206.
- Jelinović, Zvonimir. "Hrvatska vojska (domobranstvo) i obrana." *Časopis za suvremenu povijest* 27, no.3 (1995), 569-583.
- Judson, Pieter. *The Guardians of the Nation: Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2006.
- Judt, Tony. *Postwar: Europe Since 1945*. New York: Penguin, 2005.
- Kalyvas, Stathys. *The Logic of Violence in Civil War*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Kamberović, Husnija. *Prema modernom društvu. Bosna i Hercegovina od 1945, do 1953. Dogine*. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, 2000.
- Kamhi, Samuel, ed. *Spomenica, 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*. Saraybosna: Oslobođenje, 1966.
- Karić, Enes, ed. *Reis Džemaludin Čaušević: Prosvjetitelj i reformator*. Saraybosna: Ljiljan, 2002.
- Karpat, Kemal. "An Enquiry into the Social Foundations of Nationalism in the Ottoman State: From Social Estates to Classes, From Millets to Nations." Princeton University Center of

- International Studies Research Monograph no. 39, Temmuz 1973.
- Katz, Vera. "Komunizam i represija: Sud Narodne Časti u Bosni i Hercegovini." *60 Godine od završetka drugog svjetskog rata –kako se sjećati 1945. Godine*, ed. Husnija Kamberović, 145-166. Saraybosna: Institut za Istoriju u Sarajevu, 2006.
- Kemura, Ibrahim. *Uloga "Gajreta" u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1941)*. Saraybosna: Veselin Masleša, 1986.
- _____. Značaj i uloga "Narodne Uzdanice" u društvenom životu Bošnjaka (1923-1945). Saraybosna: Bošnjački Institut i Institut za Istoriju, 2002.
- Kerenji Emil. "Jewish Citizens of Socialist Yugoslavia: Politics of Jewish Identity in a Socialist State, 1944-1974." Phd. Konusu, University of Michigan, 2008.
- King, Jeremy, *Budweisers into Czechs and Germans: A Local History of Bohemian Politics, 1848-1948*. Princeton: Princeton University Press, 2002.
- _____. "The Nationalization of East Central Europe: Ethnicism, Ethnicity, and Beyond." *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*, ed. Maria Bucur ve Nancy M. Wingfield. West Lafayette, Ind.: Purdue University Press, 2001.
- Kisić-Kolanović, Nada. "Muslimanska inteligencija i islam u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj." *Časopis za suvremenu povijest* 36, no. 3 (2004): 895-1322.
- _____. "Povijest NDH kao predmet istraživanja," *Časopis za suvremenu povijest* 34, no.3 (2002): 679-712.
- Ključanin, Zilhad, ed. *Mladi Muslimani*. Saraybosna: Biblioteka Ključanin, 1991.
- Kohn, Hans. *The Ideal of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*. New York: Collier Books, 1944.
- Koller, Markus. *Bosnien an der Schwelle zur Neuzeit: Eine Kulturgeschichte der Gewalt, 1747-1798*. Munich: R. Olbenbourg, 2004.
- Koller, Markus, ve Kemal Karpat, ed. *Ottoman Bosnia: A History of Peril*. Madison: University of Wisconsin Press, 2004.

- Koonz, Claudia. *Mothers in Fatherland: Women, the Family, and Nazi Politics*. New York: St. Martin's 1987.
- Korb, Alexander. "The Drina Border, Nationalizing Civil War, and the Holocaust in the Independent State of Croatia, 1941-43." *Minnesota Üniversitesi, Küresel Araştırmalar Enstitüsü'ne teslim edilen tez*, 2007.
- Kostić, Cvetko. "Postanak i razvitak 'čaršije' (Primer čaršije Bajine BAšte)." *Glasnik etnografskog instituta SAN-u*, 4-6 (1955-57): 123-149.
- Kreso, Muharem. "Sarajevo-Sjedište Okupacionog sistema u drugom svjetskom ratu." *Prilozi historiji Sarajeva*, ed. Dževad Juzbašić, 357-366. Saraybosna: Institut za istoriju ve Orijentalni institut, 1997.
- Krišto, Jure. *Katolička Crkva i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945*. Zagreb: Hrvatski Institut za Povijes, 1998.
- Krizman, Bogdan. *Pavelić i ustaša*. Zagreb: Globus, 1978.
- _____. *Ustaše i Treći Reich*. Zagreb: Globus, 1983.
- Lampe, John. *Yugoslavia as History: Twice There was a County*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Lampe, John, ve Alan Jackson. *Balkan Economic History, 1550-1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*. Bloomington: Indiana University Press, 1982.
- Lebl, Ženi. *Do "Konačnog Rešenja": Jevreji u Beogradu 1521-1942*. Belgrad: Čigoaj štampa, 2001.
- _____. *Do Konačnog Rešenja: Jevreji u Srbiji*. Belgrad: Čigoaj štampa, 2002.
- _____. *Jevreji u Pirotu*. Belgrad: Privredni pregled Biblioteka Svedoćanstva, 1990.
- Lederer, Ivo. *Yugoslavia at the Paris Peace Conference: A Study in Frontiermaking*. New Haven: Yale University Press, 1963.
- Les Systemes d'occupation en Yougoslavie 1941-1945: Reports from the 3rd International Congress on the History of European Resistance in Karlovy Vary, 1963*. Belgrad: L'Institute pour l'Etude du Mouvement Ouvrier, 1963.
- Levi, Isak. *Jevrejska Opština, Jewish Community in Sarajevo*. Sarajbosna: Jevrejska Opština, 1984.

- Levi, Pavle. *Distintegration in Frames, Aesthetics and Ideology in the Yugoslav and Post-Yugoslav Cinema*. Stanford: Stanford University Press, 2007.
- Levntal, Zdenko, ed. *Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji*. Belgrad: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1952.
- Levy, Moritz. *Die Sephardim in Bosnien*. Klagenfurt, Aus: Wieser Verlag, 1996.
- Malcolm, Noel. *Bosnia: A Short History*. New York: NYU Press, 1996.
- Marjanović, Jovan. *Dražo Mihailović između Britanaca i Nemaca*. Zagreb: Globus, 1979.
- Mazower, Mark. *Hitler's Empire: How the Nazis Ruled Europe*. New York: Penguin, 2008.
- _____. *Salonica, City of Ghosts: Christians, Muslims and Jews, 1430-1950*. New York: Knopf, 2005.
- McConville, Michael. *A Small War in the Balkans: British Military Involvement in Wartime Yugoslavia, 1941-1945*. Londra: MacMillan, 1986.
- Mehmedinović, Semezdin. *Sarajevo Blues*. Çeviri Ammiel Alcalay. San Francisco: City Light Books, 1998.
- Miličić, Budimir. *Radnička klasa Sarajeva 1919-1941*. Sarajevo: Institut za Isoriju, 1985.
- Milton, Giles. *Paradise Lost: Smyrna, 1922*. New York: Basic Books, 2007.
- Milošević, Slobodan D. *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije, 1941-1945*. Belgrade: Institut za savremenu istoriju, 1981.
- Minić, Miloš. *Oslobodilački ili gradanski rat u Jugoslaviji 1941-1945*. Novi Sad: Agencija "Mir," 1993.
- Mujić, Muhamed A. "Položaj cigana u jugoslovenskim zemljama pod osmanskom vlašću." *Prilozi za orijentalnu filologiju* 3-4 (1952-53): 137-93.
- Murdoch, Caitlin. "The Leaky Boundaries of Manmade States: National Identity, State Policy and Everyday Life in the Saxon-Bohemian Borderlands, 1870-1938." PhD. Konusu, Stanford

- University, 2003.
- Musabegović, Jasmina. *Kultura španskih Jevreja na Jugoslovenskom tlu*. Saraybosna: Svjetlost, 1990.
- Mušović, Ejub. “Nešto o Novopazarskim Jevrejima i njihovoj sudbini u drugom svjetskom ratu.” *Jevrejski Almanah* (1965-1967). 149-156.
- Naimark, Norman, ve Holy Case, ed. *Yugoslavia and Its Historians*. Stanford: Stanford University Press, 2001.
- Narodna Pozorište u Sarajevu*. Saraybosna: Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH, 1998.
- Novak, Viktor. *Magnum Krimen, pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*. 2. baskı. Belgrad: Nova Knjiga, 1986.
- Okey, Robin. *Taming Balkan Nationalism. The Habsburg ‘Civilizing Mission’ in Bosnia, 1878-1914*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Pajić, Milenko. *Sarajevski gradonačelnici*. Saraybosna: Večernje Novine, 1998.
- Palavestra, Predrag. *Književnost Mlade Bosne*. Saraybosna: Svjetlost, 1965.
- Pavelić, Ante. *Hrvatska Pravoslavna Crkva*. Madrid: Domovina, 1984.
- Pavlowitch, Stevan. *Hitler’s New DisOrder: The Second World War in Yugoslavia*. New York: Columbia University Press, 2008.
- Pavlowitch, Stevan. *Tito-Yugoslavia’s Great Dictator: A Reassessment*. London: C. Hurst, 1992.
- Pelesić, Muhidin. “Prilog istraživanjima propagande i kulturne politike NDH u BiH.” *Prilozi institut za Istoriju* 32 (2003): 231-247.
- Petešić, Ćiril. *Katoličko svećenstvo u NOB-u 1941-1945*. Zagreb: Vjesnikova Press Agencija, 1982.
- Pinson, Mark, ed. *The Muslims of Bosnia-Herzegovina: Their Historic Development from the Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia*. Cambridge, Mass.: Harvard Üniversitesi Yayinevi tarafından, Harvard University Ortadoğu Araştırmaları Merkezi için, 1996.
- Pinto, Avram. *Jevreni Sarajeva i Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1987.

- Porter, Brian. *When Nationalism Began to Hate*. New York: Oxford University Press, 2000.
- Požar, Petar. *Hrvatska Pravoslavna Crkva u prošlosti i budućnosti*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1996.
- Prlenda Sandra. "Young, Religious, and Radical: The Croat Catholic Youth Organizations, 1922-1945." *Ideologies and National Identities*, ed. John Lampe ve Mark Mazower (Budapešte: Central European University Press, 2004).
- Purivatra, Atif. *Yugoslavenska Muslimanska Organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata, i Slovenaca*. Saraybosna: Preporod, 1987.
- Ramet, Sabrina P. "The NDH –An Introduction." *Totalitarian Movement and Political Religions* 7, no.4 (Aralık 2006): 399-408.
- Redlich, Shimon. *Together and Apart in Brzezany: Poles, Jews and Ukrainians, 1919-1945*. Bloomington: Indiana University Press, 2002.
- Redžić, Enver. *Bosnia and Hercegovina in the Second World War*. Çeviri Aida Vidan. Londra: Frank Cass, 2005.
- _____. *Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija: Autonomija Bosne i Hergovine i Hitlerov Treći Rajh*. Saraybosna: Svjetlost, 1987.
- Ristović, Milan. *U potrazi za Utočištem: Jugoslavenski Jevreji u Bekstvu od Holokausta 1941-1945*. Belgrad: Službeni list SRJ, 1998.
- Roberts, Walter R. *Tito, Mihailović, and the Allies, 1941-1945*. Durham, NC: Duke University Press, 1987.
- Rodogno, Davide. *Fascism's European Empire, Italian Occupation during the Second World War*. Çeviri Adrian Belton. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Romano, Jaća. *Jevreji Jugoslavije 1941-1945. Žrtve genocida i učesnici u Narodnooslobodilačkom Ratu*. Belgrad: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1980.
- Šabanović, Hazim. *Bosanski pašaluk*. Saraybosna: Svjetlost, 1982.
- Samardžić, Milosav. *General Draža Mihailović i opšta istorija četničkog pokreta*. Kragujevac: Novi pogledi, 2005.

- Sarić, Sajma. "Arhivski fond velika župa Vrhbosna." *Glasnik Arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine* 14-15 (1974-75).
- Schmidt-Richberg, Erich. *Der Endkampf auf dem Balkan, Die Operationen der Heeresgruppe E von Griechenland bis zu den Alpen*. Hiedelberg: Kurt Vowinckel Verlag, 1955.
- Serbian Orthodox Church, Its Past and Present*. Belgrad: Sırp Ortodoks Kilisesi, 1965.
- Šeta, Ferhat. *Reis-ul-ulema u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji od 1882. Do 1991. Godine*. Saraybosna: Islamska Vjerska Zajednica, 1991.
- Smith, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*. New York: B. Blackwell, 1987.
- Snyder, Timothy. *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*. New Haven: Yale University Press, 2003.
- *The Red Prince: The Secret Lives of a Habsburg Archduke*. New York: Basic Books, 2008.
- Steinberg, Jonathan. *All or Nothing: The Axis and Holocaust, 1941-43*. Londra: Routledge, 1990.
- Straus, Scott. *The Order of Genocide: Race, Power, and War in Rwanda*. Ithaca: Cornell University Press, 2006.
- Sugar, Peter. *Industrialization of Bosnia-Hercegovina, 1878-1918*. Seattle: University of Washington Press, 2006.
- Thić Esad S. "Jedinice domobranske dobroveljačke pukovnija (Domdo) na teritoriji Trebave, Ratiša i Posavine (1942-1943)." *Glasnik Gračanica* 2 (Kasım 1996).
- Tilly, Charles. *Trust and Rule*. New York: Cambridge University Press, 2005.
- . *The Vendée*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1964.
- Timišišić, Hi. *The Measure of Sarajevo*. Sarajevo: Zavod za idavanje udžbenika, 1970.
- Todorov, Nikolai. *The Balkan City 1400-1900*. Seattle: University of Washington Press, 1983.
- Todorova, Maria. *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press, 1997.

- Tomasevich, Jozo. *The Chetniks: War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945*. Stanford: Stanford University Press, 1975.
- _____. *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration*. Stanford: Stanford University Press, 2001.
- Tönnies, Ferdinand. *Community and Civil Society*. Çeviri Jose Harris ve Margaret Hollis. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Traljić, Mahmud. *Istaknuti Bošnjaci*. Saraybosna: Rijaset Islamske Zajednice BiH, 1998.
- Trew, Simon. *Britain, Mihalilovic and the Chetniks, 1941-42*. New York: St. Martin's, 1998.
- Trhulj, Sead. *Mladi Muslimani*. Zagreb: Globus, 1992.
- Trubeta, Sevasti. "Gypsiness, Radical Discourse and Persecution: Balkan Roma during the Second World War." *Nationalities Papers* 31, no.4 (Aralık 2003): 495-514.
- Velikonja, Mitja. *Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina*. Austin: University of Texas Press, 2003.
- Vucinich, Wayne. "Modern Yugoslav Drama." *American Slavic and East European Review*, 5, no.1 ve 2 (Mayıs 1946): 1-18.
- Wachtel, Andrew. *Making a Nation, Breaking a Nation: Literature and Cultural Politics in Yugoslavia*. Stanford: Stanford University Press, 1998.
- Walker, Mack. *German Home Towns*. Ithaca: Cornell University Press, 1971, James J. Sheehan'in yeni önsözünü 1998 basımı.
- Weber, Eugen. *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*. Stanford; Stanford University Press, 1976.
- Williams, Heather. *Parachutes, Patriots and Partizans: The Special Operations Executive and Yugoslavia, 1941-1945*, Londra: Hurst, 2003.
- Winter, Jay ve Jean-Louis Robert. *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin (1914-1919)*. Cilt 2. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Zahra, Tara. *Kidnapped Souls: National Indifference and the Battle for Children in Bohemia, 1900-1948*. Ithaca: Cornell University Press, 2008.

DİZİN

A

- Alipašin Most (mülteci kampı) 350,
403, 412
Anti-Faşist Kadın Cephesi 441
Anti-Faşist Kadın Cephesi (AFŽ)
441
Arnavutluk 217, 330, 402
Artuković, Andrije 120, 229

B

- Banja Luka 317, 428
Bašić, Salih 313
Başçarşı 8, 108, 111, 153
Besarović, Savo 450
Bosna Müslüman Waffen SS birimi
325, 326, 474, 484
Bosna ve Hersek Milli Özgürlük
Hükümeti (ZAVNOBiH)
448
Bralo, Božidar 94, 95, 99, 100,
101, 107, 112, 113, 114,
122, 125, 130, 132, 133,
142, 147, 151, 162, 188,
197, 198, 203, 204, 209,
221, 318, 332, 380, 444,
449
Budak, Mile 120, 122, 155, 240,
243, 381, 382
Bujas, Srećko 131, 204, 205, 206,
219, 223, 228, 309, 424

- Busuladžić, Mustafa 416

C

- Ćapljić, Ragib 406, 408
Čaušević, Džemaludin 77, 502
Ćurčić, Vejsil 366
Cvetković-Maçek Anlaşması 99
Çekoslavakya 61

D

- Dahili Makedonya Devrim Örgütü
(IMRO) 98
Demirović, Hasan 215, 216, 266,
275, 302, 450, 451
Dobrača, Kasim 310, 429
Donia, Robert 9, 25, 29, 30, 35,
39, 90, 104, 105, 113, 145,
213, 219, 292, 293, 294,
306, 342, 375, 393, 422,
423, 426, 432, 434, 438,
447, 448, 453, 498
Domobrani, bkz. Yurt Muhafız-
ları,

E

- El-Hidaje 81, 82, 157, 224, 240,
246, 248, 270, 308, 310,
311, 314, 315, 316, 330,
331, 335, 339, 355, 379,

- 384, 385, 390, 410, 416,
429, 476, 492
- F
- Ferdinand, Başpiskopos, Franz 21,
34, 101, 116
- Finci, Leoni 87, 88, 90, 92, 93,
107, 112, 114, 144, 145,
498
- Francetić, Jure 126, 131, 149, 198,
229, 423
- Fransiken tarikati 166, 167, 381
- Frković 407, 418, 428
- Frković, Ivica 407, 418, 428
- G
- Gajret 46, 83, 92, 93, 102, 237,
238, 243, 316, 447, 452,
492
- Gavran-Kapetanović, Ismet 222,
275, 300, 302, 327
- Gazi Husrevbegova Kütüphanesi 82
- Glas Pravoslavlja 383, 390, 394,
492
- Glavina, Ante 406, 407, 408
- Gördes, Erich 317, 322
- H
- Hadžić, Hakija 157, 201, 203, 204,
236, 237, 307, 449
- Hadžihasanović, Uzeir-aga 308
- Hadžijahić, Muhamed 157, 180,
242, 500
- Handžar Tümeni, bkz. Bosna
- Hadžikadić, Atif 451
- Handžić, Mehmed Efendi 246, 416
- Herzegovina 25, 30, 62, 69, 81,
117, 139, 144, 221, 279,
280, 282, 298, 309, 315,
319, 337, 339, 348, 357,
360, 371, 373, 375, 385,
400, 422, 429, 445, 473,
490, 494, 498, 501, 507,
510
- Hırvatistan Bağımsız Devleti
(NDH) 8, 19, 23, 69, 118,
119, 121, 147, 151, 152,
160, 165, 166, 173, 176,
177, 181, 460, 490
- Hırvatistan Devlet Müzesi 146,
151, 182, 199, 257, 366
- Hırvatistan Ortodoks Kilisesi 260,
261, 262, 263, 382, 383,
390, 392, 393, 394
- Hırvat Katolik Kadınlar Cemiyeti
208
- Hırvat Köylü Partisi 98, 132, 368,
369, 380, 418, 443
- Himmler, Heindrich 127, 287,
325, 326, 328, 329, 330,
346, 349, 356, 357, 459,
491
- Hitler, Adolf 2, 10, 20, 23, 41, 51,
58, 61, 65, 68, 69, 70, 99,
105, 117, 118, 120, 176,
188, 232, 260, 287, 291,
292, 293, 295, 317, 318,
319, 320, 325, 335, 338,
399, 400, 401, 422, 432,
460, 469, 470, 473, 475,
478, 482, 501, 505, 506
- Hrvatska Misao 257, 365, 366,
372, 387, 388, 492
- Hurijet 209, 273, 389, 414, 491
- J
- Jasenovac 210, 217, 222, 257, 277,
303, 327, 423, 493, 494
- Jevrejski Glas (Yahudilerin Sesi), 90
- Jevtić, Borivoje 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 114, 211,
213, 491, 493
- Judt, Tony 12, 22, 498, 502

DİZİN

- Jugoslavenska 78
 Jugoslavenska, Pošta (Yugoslav Postası),
 35, 78, 79, 81, 125, 279, 314, 500
 Jurištić, Petar 125
- K**
- Kafedžić, Safvet 388, 431
 Kamber, Dragutin 372, 380
 Karadordević, Kral Alexander 76,
 98, 113, 118
 Karadordević, Kral Peter II 41
 Kathner, Heinz 422, 423
 Kostić, Cvetko 50, 503
- L**
- Levi, Isidor 88, 219, 290, 291, 504
 Lorković, Mladen 356, 357, 368
 Luburić, Vjekoslav 422, 423, 424,
 425, 426, 427, 428, 433,
 435, 437, 438, 455
- M**
- Maček Anlaşması 99
 Mandić, Nikola 371
 Marasović, Olga 292, 297, 439,
 440
 Marccone, Giuseppe 332
 Marijin Dvor 108, 112, 434
 Mehmedinović, Semezdin 471, 505
 Merhamet Derneği 47, 83, 84, 85,
 209, 266, 270, 273, 310,
 312, 314, 315, 335, 336,
 337, 339, 346, 355, 409,
 411, 412, 414, 415, 417,
 447, 465, 476, 496
 Mısır Müslüman Kardeşliği 81
 Miška, Spiridon 382, 383
 Milaković, Branko 205
 Muradbegović, Ahmed 107, 148,
 149, 256, 257, 309, 387
- Mussolini, Benito 41, 118, 338
 Müslüman Konferansı, Mart 1941
 85, 86, 92, 93
 Müslüman Waffen SS birimi 325,
 326, 474, 484
- N**
- Nametak, Alija 35, 131, 147, 148,
 216, 256, 275, 278, 307,
 335, 358, 370, 450, 493
 Napredak 46, 47, 100, 132, 167,
 168, 209, 215, 216, 254,
 255, 256, 273, 308, 332,
 379, 380, 409, 410, 411,
 413, 414, 417, 418, 431,
 435, 447, 452, 465, 466,
 489, 492, 501
 Narodna Uzdanica 46, 47, 209,
 237, 238, 299, 307, 308,
 310, 315, 316, 379, 384,
 386, 389, 390, 405, 409,
 410, 411, 413, 414, 429,
 431, 447, 452, 465, 488,
 491, 492
 Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı 144
 Novi Behar 236, 341, 371, 409,
 492
 Novi Pazar 30, 51, 227
- O**
- Olbina, Dane 439, 440
 Omerović, Derviş 142, 160, 266
 Oslobodenje 27, 437, 440, 441,
 444, 445, 450, 492, 502
 Osmanlı İmparatorluğu 26, 28, 34,
 50, 458
 Osvit 95, 122, 244, 255, 273, 309,
 310, 325, 330, 340, 387,
 492

- P
- Panca, Mehmed 335, 336, 337,
355, 356, 357, 358, 370,
450
- Paris Barış Anlaşmaları 56
- Pavelić, Ante 69, 120, 122, 125,
126, 130, 133, 138, 142,
145, 146, 147, 149, 153,
154, 158, 162, 163, 178,
180, 189, 195, 204, 222,
228, 233, 239, 240, 247,
260, 261, 273, 278, 299,
314, 318, 325, 326, 327,
328, 338, 351, 358, 369,
374, 382, 399, 400, 406,
419, 422, 423, 429, 456,
459, 471, 504, 506
- Pavičić, Ivan 365, 507
- Perić, Vladimir (Valter) 375, 420,
436, 439, 441, 442
- Petković, Petar 131, 198, 328
- Petrović, Jozo 366, 367
- Phleps, Arthur 326, 328, 329, 330
- Popović, Bogdan 96, 391, 420, 499
- Princip, Gavrilo 34, 116
- Priština 227
- R
- Radić, Stjepan 98, 196, 496
- Radikal Parti 39
- Reis-ül Ulema 33, 34, 76, 77, 79,
87, 133, 154, 155, 190,
191, 196, 201, 246, 312,
417, 461, 490
- Repovac, Nasih 353, 406, 407
- S
- Sarajevo 2, 12, 15, 25, 27, 29, 31,
34, 35, 39, 47, 49, 77, 88,
90, 95, 104, 105, 113, 116,
117, 123, 124, 126, 129,
131, 133, 134, 135, 137,
139, 140, 141, 142, 145,
147, 149, 150, 151, 152,
165, 178, 179, 193, 197,
198, 200, 202, 203, 204,
205, 207, 208, 211, 213,
215, 218, 219, 226, 257,
267, 270, 274, 280, 290,
292, 293, 294, 296, 297,
299, 301, 302, 304, 306,
323, 342, 348, 354, 355,
370, 376, 377, 386, 387,
393, 402, 406, 420, 422,
423, 424, 426, 428, 431,
432, 434, 436, 437, 438,
439, 440, 443, 444, 446,
447, 448, 450, 471, 489,
490, 491, 493, 494, 495,
496, 498, 500, 504, 505,
507, 509
- Sarajevski Novi List 42, 82, 126,
130, 133, 137, 138, 148,
150, 183, 184, 185, 187,
212, 223, 236, 244, 253,
261, 267, 272, 278, 283,
328, 329, 333, 334, 340,
346, 352, 353, 354, 355,
356, 365, 373, 374, 382,
388, 400, 401, 402, 406,
407, 408, 411, 414, 415,
416, 424, 425, 428, 429,
431, 432, 435, 492
- Saraybosna Haggadah 89, 257
- Saraybosna Milli Tiyatrosu, bkz.
- Hırvatistan Devlet Tiyatrosu,
- Šarić, Ivan 94, 97, 98, 133, 164,
165, 166, 238, 331, 332,
380, 381, 382, 383, 419,
429, 430, 449
- Simić, Milivoje 282, 283
- siyonizm 462

DİZİN

- Siyonizm 86
- Softić, Mustafa 278, 279, 281, 282, 283, 304, 305, 307, 308, 310, 316, 317, 318, 320, 327, 328, 333, 334, 342, 346, 353, 429, 451
- Spaho, Fehim 34, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 87, 107, 108, 110, 113, 114, 133, 143, 147, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 169, 190, 191, 196, 221, 226, 242, 243, 246, 279, 312, 322, 384, 385, 461, 491, 493
- Spaho, Mehmed 34, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 87, 107, 108, 110, 113, 114, 133, 143, 147, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 169, 190, 191, 196, 221, 226, 242, 243, 246, 279, 312, 322, 384, 385, 461, 491, 493
- Sporazum, bkz. Cvetković-Maček Anlaşması
- SS tümeni Prinz Eugen 324
- Stepinac, Alojzije 189
- T
- Tanzimat 29, 31
- Tito, Josip Broz 23, 71, 108, 144, 297, 349, 362, 404, 410, 429, 430, 439, 440, 442, 449, 453, 456, 459, 461, 471, 487, 495, 498, 506, 508
- Travnik 351, 381, 422
- Treu, Rudolf 321
- Türkiye 34, 322, 457, 458
- U
- Üçlü Pakt 41, 105
- V
- Valter, bkz. Perić, Vladimir
- Volksdeutsche 42, 46, 61, 116, 121, 194, 220, 221, 280, 324, 325, 353, 358, 361, 434
- Vrhbosna, vilayeti 63, 95, 142, 187, 238, 265, 267, 270, 271, 276, 334, 359, 381, 383, 400, 403, 405, 406, 407, 408, 415, 492, 508
- Vurkmanović-Tempo, Svetozar 292, 297, 494
- W
- West, Rebecca 73, 111, 457, 458, 494
- Y
- yenîçeriler 28
- Z
- Zagreb 12, 23, 35, 39, 60, 69, 82, 91, 96, 98, 99, 100, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 159, 160, 161, 162, 164, 166, 177, 178, 181, 184, 186, 190, 194, 195, 196, 199, 206, 209, 210, 212, 216, 222, 226, 233, 236, 240, 243, 246, 248, 249, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 261, 262, 263, 268, 271,

SARAYBOSNA, 1941-1945

273, 276, 277, 296, 297,
299, 300, 301, 304, 311,
314, 321, 322, 325, 327,
328, 331, 333, 334, 338,
339, 344, 346, 351, 358,
366, 367, 368, 369, 372,
373, 374, 377, 381, 391,
403, 406, 411, 413, 415,
417, 422, 488, 493, 494,
499, 500, 501, 504, 505,
506, 507, 509